

METAFORANING TILSHUNOSLIKDA SHAKLLANISHI VA O'RGANILISHI

FORMATION AND STUDY OF METAPHOR IN LINGUISTICS

ФОРМИРОВАНИЕ И ИЗУЧЕНИЕ МЕТАФОРЫ В ЛИНГВИСТИКЕ

Tursunaliyev Jamshidbek Qaxramonjon o'g'li

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Aliyeva Navruza Xabibullayevna (PhD)

Farg'ona davlat universiteti ingliz filologiyasi kafedrasida

katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola metaforaning murakkab hodisasini o'rganadi, u inson tafakkuri, hissiyotlari va tilida muhim rol o'ynaydi. Maqolada metaforaning tarixiy rivojlanishi, lingvistik asoslari va zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi. Metafora nafaqat adabiy vosita, balki til va tafakkurni shakllantiruvchi universal mexanizm sifatida yoritilgan. Maqolaning asosiy maqsadi metaforaning lingvistik xususiyatlarini tahlil qilish va uning kognitiv jihatlarini o'rganishdir. Tadqiqot metaforaning rivojlanishining turli bosqichlarini, klassik davrdan tortib kognitiv yondashuvlarga qo'rib chiqadi, ayniqsa Aristotel, Roman Jakobson va Lakoff & Johnsonning ishlariga e'tibor qaratadi. Shuningdek, maqola metaforalarning semantik va pragmatik tahlilini, ularning madaniyatshunoslikdagi o'рни va zamonaviy texnologiyalar, masalan, sun'iy intellekt va tarjima nazariyasidagi qo'llanilishini o'rganadi.

Kalit so'zlar: metafora, tilshunoslik, kognitiv, konseptual, sun'iy intellekt, tarjima nazariyasi, semantik tahlil, pragmatik tahlil, tilshunoslik va madaniyatshunoslik.

Annotation. This scientific article explores the complex phenomenon of metaphor, which plays a crucial role in human cognition, emotion, and language. The paper investigates the historical development, linguistic foundations, and modern approaches to the study of metaphors. It highlights metaphor not only as a literary device but also as a universal mechanism that shapes language and thought. The main aim of the article is to analyze the linguistic characteristics of metaphors and explore their cognitive aspects. The research covers various stages of metaphor development, from the classical period to cognitive approaches, with a particular focus on the works of Aristotle, Roman Jakobson, and Lakoff & Johnson. The article also examines semantic and pragmatic analyses of metaphors, their role in cultural studies, and their application in modern technologies such as artificial intelligence and translation studies.

Key words: *metaphor, linguistics, cognitive, conceptual, artificial intelligence, translation theory, semantic analysis, pragmatic analysis, linguistics and cultural studies.*

Аннотация: *Эта научная статья исследует сложное явление метафоры, которое играет важную роль в человеческом познании, эмоциях и языке. В статье рассматриваются историческое развитие, лингвистические основы и современные подходы к изучению метафор. Метафора подчеркивается не только как литературный прием, но и как универсальный механизм, который формирует язык и мышление. Основная цель статьи — анализ лингвистических характеристик метафор и исследование их когнитивных аспектов. Исследование охватывает различные этапы развития метафоры, от классического периода до когнитивных подходов, с особым вниманием к работам Аристотеля, Романа Якобсона и Лакоффа и Джонсона. Также статья анализирует семантические и прагматические аспекты метафор, их роль в культурологических исследованиях и их применение в современных технологиях, таких как искусственный интеллект и теория перевода.*

Ключевые слова: *метафора, лингвистика, когнитивный, концептуальный, искусственный интеллект, теория перевода, семантический анализ, прагматический анализ, лингвистика и культурология.*

KIRISH

Metafora inson tafakkurining, hissiyotlarining va tilning eng murakkab hodisalaridan biridir. U tilshunoslik, adabiyotshunoslik, psixologiya, madaniyatshunoslik kabi ko'plab sohalarda tadqiq qilinib, zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda markaziy mavzulardan biriga aylangan. Ushbu maqolada metaforaning tarixiy rivoji, lingvistik asoslari va zamonaviy yondashuvlar tahlil qilinadi.

Metaforaning o'rganilishi faqat adabiy asarlarga xos hodisa sifatida emas, balki til va tafakkur shakllanishining universal mexanizmi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Maqolaning asosiy maqsadi metaforaning lingvistik xususiyatlarini yoritish va uning kognitiv tahlilini o'rganishdir.

1. Metaforaning mohiyati va klassik ta'riflari

Metafora so'z va ma'no munosabatlarida yangicha bog'lanishlarni yuzaga keltiruvchi til hodisasi hisoblanadi. Yunon tilida "metaphora" (μεταφορά) so'zi "o'tkazmoq", "ko'chirmoq" ma'nosini anglatadi [1.25]. Aristotelning ta'kidlashicha, metafora bir narsani boshqa narsaga o'xshatish orqali yangi ma'no yaratadi [1.45].

Klassik davrdagi metaforaning asosiy xususiyatlari quyidagicha ta'riflangan:

- So'zlar va ularning ma'noviy ko'chishi bilan bog'liq jarayon.
- Estetik va uslubiy hodisa sifatida tasvirlangan.

- Adabiy nutqning obrazlilik vositasi sifatida o'rganilgan.

2. Metaforaning rivojlanishi: Tarixiy bosqichlar

Metaforaning tilshunoslikdagi shakllanishi uch asosiy bosqichda rivojlangan:

2.1. Klassik bosqich

Antik davrda Aristotel va Quintilian singari olimlar metaforani o'rganishni boshlaganlar. Bu davrda metafora faqat estetik va nutqiy vosita sifatida ko'rilgan [1.50]. Misol sifatida “Quyosh — oltin tangalar kabi yarqiraydi” iborasi adabiy tahlil qilinardi.

2.2. Strukturalizm davri

XX asrning birinchi yarmida strukturalizm nazariyasi asosida metaforalar til strukturasi doirasida o'rganila boshlandi. Roman Jakobson metaforaning sintagmatik va paradigmatic munosabatlardagi o'rnini tahlil qilib, uning lingvistik tizimdagi ahamiyatini yoritdi [3.85].

2.3. Kognitiv davr

1980-yillarda Lakoff va Jonsoning “Metaphors We Live By” asari metafora tadqiqotlarida inqilob yaratdi [2.4]. Ular metaforani faqat lingvistik hodisa emas, balki insonning kognitiv dunyoqarashini shakllantiruvchi vosita deb ko'rsatdilar. Bu yondashuvda metafora asosida insonning hayotiy tajribasi yotadi. Masalan, “Hayot — sayohat” metaforasi hayot yo'lini qadamlash sifatida idrok qilishga asoslanadi [2.32].

3. Metaforaning lingvistik xususiyatlari

Metafora tilshunoslikda ikki asosiy jihatdan tadqiq qilinadi:

3.1. Semantik tahlil

Metaforaning semantik jihatlari uning ma'no kengaytiruvchi vazifasida aks etadi. Bu jarayonda so'z ma'nosi bir doiradan boshqa bir doiraga ko'chadi. Masalan:

- Tabiat metaforasi: “Qalbmida kuz fasli” iborasi inson kayfiyatini fasl orqali tasvirlaydi [4.67].

- Kosmos metaforasi: “Fikrlar yulduzlar kabi tarqalgan” iborasi obrazlilikni oshiradi [4.72].

3.2. Pragmatik tahlil

Metafora pragmatik jihatdan ma'ruzachining niyati, nutqiy vaziyat va madaniy kontekst bilan bog'liq. Bunda konnotativ ma'no markaziy ahamiyatga ega bo'ladi. Masalan: “Tog'ni silkitmoq” iborasi mehnatsevarlik va kuchni ifodalaydi [5.53].

4. Zamonaviy tadqiqotlar va amaliy yondashuvlar

4.1. Lingvokulturologik tadqiqotlar

Milliy madaniyat va madaniy meros metaforalarda aks etadi. Masalan, o'zbek tilida “Qo'lida gul bilan kutib oldi” iborasi mehmondo'stlikni ifodalasa, ingliz tilida “Roll out the red carpet” iborasi xuddi shunday vazifani bajaradi [5.98].

4.2. Sun'iy intellekt va kompyuter lingvistikasi

Zamonaviy texnologiyalar metaforalarni avtomatik ravishda tahlil qilish va yaratishda foydalanilmoqda. Sun'iy intellekt yordamida matnlardagi metaforalarni aniqlash algoritmlari ishlab chiqilmoqda [4.103].

4.3. Tarjima nazariyasi

Metaforalarning tarjima qilinishida madaniy va lingvistik farqlar muhim rol o'ynaydi. Bunda tarjimon metaforaning manba va maqsad tillaridagi kontekstual ma'nosini saqlashga intiladi. Masalan: "Qo'lga olish" (o'zbekcha metafora) ingliz tilida "Seize the opportunity" shaklida tarjima qilinadi [5.121].

XULOSA

Metafora — til va tafakkur o'rtasidagi ko'prik bo'lib, insonning dunyoni idrok etish usulini shakllantiradi. Uning lingvistik va kognitiv tahlili tilshunoslikda chuqur ilmiy tadqiqotlarni talab etadi. Zamonaviy tadqiqotlar metaforalarni nafaqat tilshunoslik, balki texnologiya va madaniyat sohalarida qo'llash imkonini yaratmoqda.

ADABITOYLAR RO'YXATI:

1. Aristotel. "Poetika".
2. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
3. Jakobson, R. (1960). *Linguistics and Poetics*.
4. Чернявская, В.Е. (2010). *Метафора в языке и культуре*. Москва: Наука.
5. Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.